

A jogok és az esélyegyenlőség

Rights and equal opportunities. Language rights. Educational rights. The scientific and the cultural institutions. National structuralisation. The principle of collective national respect.

1. Az esélyegyenlőség

Előfordult, hogy egyes, az emberi jogok első generációja által védelt emberit értéktendret képviselek nem kívánták elfogadni mások szabadságát a hasonló, de az övéknél részben eltérő értékek képviseletére. A lockei-i kivétel elve lehetővé tette, hogy hatalmi helyzetbe jutva a politikai hatalom eszközeivel akadályozzák azokat. Ha a kivétel elvét nem tartjuk indokoltnak az egyén nemzeti jogai tekintetében, akkor kérdésünknek úgy kell hangoznia, hogy a nemzeti sajátosságok, illetve azok egy része védeltmezhető-e hasonló jogi eszközökkel, mint például a vélemény vagy a vallás szabadsága.

Ehhez persze az emberi jogok egyenlőségelemének azon változatát kell elfogadnunk, mely szerint az egyenlőség jelentős részben a különbözőségek jogegyenlősége. A különböző véleményé, hité, szervezeté és eltérő politikai célkitűzése. A történelem során mindegyikük esetében meg kellett találni azt az eljárásmodot és intézményrendszert, amely révén érvényesül a jogegyenlőség elve az adott terület saját jellegének megfelelően. Felvethető tehát, hogy nemzeti vonatkozásban megválaszolható-e ugyanez a kérdés.

Az egyén nemzeti jogainak egyik lehetséges felfogása úgy hangozhat, hogy addig érvényesíthető az egyik fél joga, ameddig nem akadályozza a másik felet hasonló jogának érvényesítésében, azaz a be nem avatkozás elvének alkalmazása teremti meg e nemzeti szabadságot. Következésképpen ide sorolhatók azok a nemzeti sajátosságok, amelyek érvényesítéséhez elegendő, ha nem akadályozzák érvényesítésük szándékát (tehát az emberi jogok első generációjához kapcsolódó nemzeti természetű törekvések). Például az anyanyelv használata a magánéletben, illetve nyilvánosan, a nemzetiségi jellegű szervezetek, a nem állami kulturális, tudományos intézmények alapításának joga, a magánkézben lévő sajtóorgánumok megjelentetésének, a rádió és televízió működtetésének joga. Ugyanakkor ez a szabadság a verseny szabadsága is egyben. A verseny szabadsága nemcsak a győztesek és vesztesek váltakozását eredményezi, hanem egyes társadalmi csoportok tartós hátrányba szorítását, míg mások domináns helyzetének megszilárdulását.¹ A versenytárs-

dalomnak ez a tulajdonsága nemzeti vonatkozásban tovább növeli az elmaradottabb kisebbségek hátrányait.

Esetünkben például nyilvánvalóan nem oldja meg a cigányság problémáit, sőt gyakran elmélyíti azokat, még akkor is, ha jogukban áll vállalni identitásukat, s meg alapíthatják intézményeiket.

A negatív nemzeti szabadság érvényesülése ugyanakkor még egy korlátba ütközik, abba, hogy az állam a nemzeti identitás számos kérdésében nem lehet semleges. Az államnak szüksége van hivatalos nyelvre, gazdaságpolitikára, kultúrpolitikára, oktatáspolitikára. Azaz politikai döntéseket kell hoznia olyan területeken, amelyeknek óhatatlanul vannak nemzeti dimenziói is. Ha az ilyen döntések egy nemzeti csoport igényeihez kapcsoltnak olyan államban születnek, amelyben több nemzeti csoport is él, akkor a többiek az elsőtől képest kedvezőtlenebb helyzetbe hozza. Azaz az állami be nem avatkozás nemzeti vonatkozásban nemcsak nem elégséges a nemzeti szabadság biztosításához, de nem is lehetséges. Ez nem azt jelenti, hogy az egyének és csoportok nemzeti életének ne lennének olyan területei, amelyek az államon kívülinek tekinthetők, de azt mindenképpen, hogy nemzeti életüknek számos olyan területe van, amelyik állami vetülettel is bír. Azaz az állam tartózkodása a nemzeti élet magánéleti területeibe történő közvetlen beavatkozástól részben ugyan megragadható a szabadságjogok fogalmaival, ám itt is megjelenhet az állam közvetett hatása. Más területek viszont állam nélkül nem létezhetnek. Ezek esetében tehát a nemzeti szabadság állapota nem biztosítható a szabadságjogok fogalmával, ezért az igényjogok nemzeti vonatkozásait kell megvizsgálunk.

Nélkülük az állam nemzetállami jellege nyilvánvalóan kedvezőtlen helyzetbe hozza azokat, akik nem az államnemzet tagjai. E kedvezőtlenebb helyzet megszüntetésének legismertebb stratégiája az állami nemzeti mércéhez való igazodás, tehát az asszimiláció. Ugyanakkor ez a stratégia súlyos ellenmonddal küzd. Az egyének elvileg fel kellene adnia korábbi egyéniségét, hogy teljesíteni tudja az állami normát. Ez pedig gyakran inkább eltávolítja a felzárkózástól, mint közelebb hozza. Esetenként az asszimiláció aránylag sikeres ugyan, tehát az egyének fokozatosan igazodnak az állami normához, ám ez a folyamat egyénileg hátrányosabb számukra, mint esetleges fejlődésük azok közt a feltételek közt, melyet saját kultúrájuk nyújtana számukra. Más esetekben maga az asszimiláció is sikertelen, s az érintetteket is visszaveti. Legjellemzőbb példája ennek a központi állami mérce sikertelen alkalmazása a román esetében. Náluk a nemzetállami mérce alapján kialakított s jól finanszírozott felzárkóztatási programok sora sem segít, tehát a pozitív szabadság állami szintre emelt konstrukciói nem mérséklék, hanem gyakran inkább elmélyítik a problémát. Azaz okkal feltételezhető ebben a vonatkozásban is, hogy a korábbi identitás elhagyásának követelménye jelentős nehézségeket okoz mind az asszimilálódóknak, mind pedig a nem asszimilálódóknak.

Ennek azonban mindenekelőtt az állami norma elsődleges társadalmi célja az oka. Ez a cél ugyanis nem a felzárkóztatás, hanem az asszimiláció. Mindenekelőtt lojális állampolgárokat akarnak nyerni akkor is, ha az érintetteket olyan társadalmi hátrányba hozzák, hogy annak elkerüléséért vállalják az állam nemzeti normájának teljesítését. Az asszimiláció célja ugyanis mindenekelőtt a felejtés, amint azt a nemzeti felejtésmélet logikája diktálja. Ám ebben az esetben mindannak az elfeledtetése a cél, ami a nemzeti normát megalkotók szerint veszélyes lehet az államra. És

minthogy ők a hatalom gyakorlói, az államot veszélyeztető tényezők alatt elsősorban saját érdekeik veszélyeztetését értik. Azaz Gellnertől eltérően nyilvánvalóan nemcsak a nemzetté válás állapota előtti, a nemzetinél partikulárisabb identitások elfeledtetéséről van szó, hanem minden más nemzeti identitás, illetve potenciálisan más nemzeti identitás elfeledtetéséről.

E cél érdekében nem szabad elegendő fejlődési teret engedni más nemzeti identitásoknak. Sőt ha már magas fejlődési szintet értek el, akkor vissza kell fejleszteni, legalábbis a nemzetinél alacsonyabb szinten kell tartani azokat. Az egyént tehát olyan helyzetbe kell hozni, hogy lemondjon korábbi nemzeti önazonosságáról, hogy annak megtartása nagyobb vélt hátrányokkal járjon számára, mint amekkora a nemzeti identitásának feladásából származó vélt hátránya lenne. A megnövelt nemzeti hátrányok elve, amely a hatalmilag megállított, avagy lassított fejlődés elve révén érvényesül, ezt követően az ideológiai egyszerűsítés eszköztárával olyan teherként jeleníthető meg, amely az egyéni haladás gátja, ezért a róla való lemondás egyszerre tömöríti magában az állam iránti lojalitást, valamint a fejlettebbek szintjéhez történő egyéni felzárkózást. Az ideológiai egyszerűsítés és egységesítés² hatása tovább fokozható, ha az elhagyandó kultúra nem pusztán fejletlenebbnek és így kilátások nélkülinek, illetve rosszabb kilátásokat ígérőnek van beállítva, hanem alapvetően rossznak, károsnak is tekintik, és ezért morálisan elvetendőnek minősíthető. Az asszimiláló állam akkor tekinti elértnek célját, ha az egyén a továbbiakban nyilvánosan nem vallja nemzeti identitását, és gyermekeinek sem közvetíti.

A felejtési program részlegességének az az oka, hogy a nemzeti identitás feladása olyan elvárás, amelyet nem lehet maradéktalanul megvalósítani. Semmiféle állami követelmény, még a financiálisan leg támogatottabb asszimilációs programok sem jelenthetik az egyén újabb gyermekkorát, amelyben minden korábbi emlék, tudás és tapasztalat kitörlésével tudna megfelelni az állam elvárásainak. Sőt ezek az elvárások feltételezik, hogy ugyanaz megkövetelhető a legkülönbébb társadalmi helyzetű és életkorú egyénektől, így minden társadalmi réteg és generáció egyszerre kezd megfelelni az állam elvárásainak.

Az ilyen elvárások és a politikai deklarációk szintjén rájuk épülő felzárkóztatási programok ismétlődő sikertelenségük ellenére alighanem azért elfogadottak ma is a többségi társadalmak valamiféle segítségére hajlandó részében, mivel pusztán egyoldalú társadalmi mozgást feltételeznek. E szemléletmód alapján az adott kisebbséget elmaradottnak lehet tekinteni. Ebből kiindulva a többség azt az elvárást támaszthatja vele szemben, hogy adja fel elmaradottságát, és igazodjon a többségi társadalomhoz. Ugyanakkor a többségi társadalom tagjainak semmilyen lényeges tekintetben nem kell közeledniük az elmaradottabbakhoz. A támogatás ebben a megoldásban kimerül a többség által helyesnek tartott normák és ismeretanyag tanításában, valamint a gazdasági elmaradottság legkiáltóbb jeleinek államilag finanszírozott megszüntetési kísérleteiben.

Ugyanakkor tartós felzárkózási stratégia csak akkor lehet sikeres, ha a felzárkóztatni kívántak sajátosságaira épít. Ez világos és egyértelmű, ha az egyéni felzárkózás sikerének feltételeit vizsgáljuk meg. Az egyénnél a stratégia nem épülhet pusztán a felzárkózás külső elvárásaira. Aligha lehet sikeres zenész az, akinek gyenge a hallása. Persze a gyenge zenei halláson is lehet javítani, ám a gyenge hallást kell alapul venni, és ennek megfelelő képzést kell biztosítani az illetőnek. Ha kivá-

ló hallásúak közé helyezzük, sikertelenségek sora éri, ami fordított hatást is eredményezhet.

Ám az asszimiláló csoportfelzárkóztatások egységes csoportképből indítanak, ahol az általánosítás a meghatározó, és ebben aligha játszhatnak szerepet az egyéni sajátosságok. Főként akkor, ha azok vélt nemzeti vonásai nem felelnek meg az állam, illetve a többség által elvárt nemzeti sajátosságoknak. A csoportról alkotott állami, illetve többségi kép pedig a minden tekintetben elmaradottnak tekintettéről puszta negatív elemekből állhat. Azaz megerősítheti azt a meggyőződést, hogy a társadalmi mozgásnak egyirányúnak kell lennie, a kisebbségnek kell elsajátítania a többség normáit, a többségnek pedig nem kell a kisebbségét. A kisebbség válik átalakítandó, elmaradott, a társadalomra, sőt akár az államra veszélyes vonások hordozójává, s éppen ezért az államnak erkölcsi joga s így kötelessége is egyben e sajátosságok felszámolása. Az pedig, hogy e célból milyen eszközöket választ, elsősorban lehetőségeitől függ. E lehetőségek időszakonként ugyan változhatnak a külpolitikai körülmények, illetve a kormányok és rezsimek változásának függvényében, időnként keményebb, máskor puhább fellépésre van mód, ám maga a törekvés alapvetően igazolható, tehát helyes.

Minthogy az egyes nemzetinek minősíthető jogoknak – mint az kiderült – általában vannak olyan területei, amelyek érvényesítésénél szükség van az állami intézményekre, ezért indokolt néhány jog részletes megvizsgálása abból a szempontból, hogy mit kell teljesítenie az államnak az esélyegyenlőség megteremtéséért.

A továbbiakban nem kívánjuk összeállítani a nemzeti jogok teljes listáját, hiszen álláspontunk szerint ez nem is lehetséges. Mindössze néhány kiemelt területet kívánunk megvizsgálni abból a szempontból, hogy az emberi jogok közé sorolhatók-e, és miként.

Mindenekelőtt azonban néhány fogalmi pontosítást kell tennünk. Mint az a dolgozat elején felvetett dilemma kapcsán látható volt, az emberi jogok kantiánus felfogásának kell az értékelés alapjává válnia, hiszen a kanti dilemma feloldása a tanulmány egyik fő célkitűzése. „Látható, hogy Kantnál az ember kitüntetett helyzete nem az emberi érdekek különlegességéből következik, hanem az erkölcsi szabályok és erkölcsi felelősség tudatából”.³ „A jogrend az egyének szabadságát hivatott biztosítani, mert jogi parancsok nélkül az egyéni szabadság területei nem lennének elkülöníthetők, és egyesek megfoszthatnának szabadságuktól másokat.”⁴ Következésképpen a kanti megfogalmazás szerint akkor tekinthető egy cselekedet jogosnak, ha bárki akarátának szabadsága valamely általános törvény szerint együtt állhat fenn bárki más szabadságával.

Tehát a nemzeti jogok területét olyan természetűnek tartjuk, melyek esetében nem indokolható az egyén és kisebbség feláldozása a többség érdekeinek oltárán a közboldogság elvére hivatkozva. A nemzeti jogok emberi jogi interpretációja nem tekintheti a hasznosság elvét végső erkölcsi mércének az egyes nemzeti sajátosságok megítélése során. Következésképpen az utilitarista felfogás elfogadása a milli, illetve a módosított sigdwicki következményekhez vezetne, feloldhatatlanná téve a felfogásban rejlő nemzeti egyenlőtlenséget és így a konfliktust.

Hasonlóképpen nem tekinthetjük az emberi jogok alapjának az egyes államok mindenkor érvényes törvényeinek tényként való elfogadását. A jogi pozitivizmus elrendszere ugyan igazolásul szolgálhat a nemzeti kérdést kisebbségei megelégedé-

sére megoldó államok számára, de ugyanúgy a nemzeti elnyomás különféle szintjeit törvényesítő országok számára is.

Ugyanakkor az emberi jogok azon interpretációja, amelyik Ronald Dworkin,⁵ illetve Kis János munkáiban jelenik meg, a tanulmány szemléletmódjának lényegi eleme. Azaz a nemzeti sajátosságok kérdésére is érvényes a megállapítás, hogy az államnak morális szempontból egyenlőnek kell tekintenie minden embert, és az emberek morális közösségére, a köztük lévő morális viszonyra is vonatkoztatható az egyenlő méltóság követelményrendszere. És az emberi méltóság és politikai egyenlőség eszméjéből származó erkölcsi jogok, amelyeket a társadalom alapvető jogként ismer el, és ezt az alkotmány szintjén is megjeleníti, emberi jogoknak tekinthetők. Jelentős mértékben erre a felfogásra építve látjuk feloldhatónak a nacionalizmusban rejlő feszültséget, a partikularizmus és univerzalizmus ellentétét.

Amint tudjuk, az egyén nemzeti jogai csak részben fogalmazhatók meg a negatív jogok terminusaival. Minthogy az állammal szemben támasztott követelmények nélkül azon jogok sem érvényesíthetők az egyenlőség elveinek megfelelően, amelyek jellege illeszkedik a szabadságjogok fogalmához, ezért a pozitív szabadság és így a pozitív igényjogok fogalmára is szükségünk van. „A törvényes igényjogok szükségképpen mások – a jog birtoklójával szemben fennálló – kötelességeinek alapjai.”⁶ Ezek jogalapja ugyan az egyén – felfogásunk szerint –, ám számos esetben csak másokkal közösségben képes azt gyakorolni. Például egyénként igényelheti az anyanyelvi oktatást gyermeke számára, de nyilvánvalóan az osztálynyi tanulóhoz mások hasonló szándéka is szükséges. Egyes területeken azonban az állam nemzeti jellegű döntéseinek hatékony befolyásolására is szüksége van az egyénnek. Nélküle kérdéses, hogy képes-e nemzeti természetű szabadságjogainak, valamint igényjogainak az esélyegyenlőség elvének megfelelő érvényesítésére, minthogy a nemzet esetében az állam szerepe megkerülhetetlen, eltérően több prenacionális közösségtípustól, például a törzstől. Ezért az ilyen esetben az egyén az állam polgáraként speciális politikai jogokat igényelhet, amellyel részben közvetlenül, részben képviselői révén döntéseket hozhat. Persze ez sajátos állami intézményeket igényel.

A jogok eme típusa, valamint a pozitív szabadság egy jelentős része természete alapján közösségben gyakorolható. Minthogy felfogásunk emberi jogi jellegű, ezért e jogok alanya az egyén. Ugyanakkor az egyén állama polgáraként államától elvárhatja, hogy biztosítsa e jogok kollektív gyakorlásának intézményes feltételeit. A nemzetállam képes e feltételek biztosítására, hiszen legalább egy nemzeti közösség esetében ezt jellege okán meg is kell cselekednie. E jogok eredete tehát az egyén, pontosabban az egyén azon elvárása, hogy állama hatáskörén belül megteremtse szabad fejlődésének feltételeit, ahol ehhez sok más területhez hasonlóan közösségi intézmények és eljárások szükségesek. Maga az állam is ilyen. És mind ezt oly módon tegye, hogy általa megteremtse különböző, esetünkben nemzetileg különböző polgárai esélyegyenlőségét. Az államnak persze ki kell alakítania azokat az eljárásokat, amelyek révén polgárai rendszeresen kifejezhetik sajátos nemzeti szándékaikat, ám erre a liberális demokrácia döntéshozatali rendszere elegendő megoldási formát nyújt. Felvethető ugyanakkor az a már érintett probléma, hogy a fentiek eredményeképpen egymástól számos tekintetben eltérő intézmények és eljárások alakulnak ki az eltérő helyzetben lévő nemzeti többségek és kisebbségek esetében. Ez nyilvánvaló. Ám ha azok eltéréseikkel együtt megfelelnek a liberális

demokrácia szabályainak, és megteremtik polgáraik nemzeti esélyegyenlőségét, akkor aligha vonható kétségbe jogosságuk, hiszen az egyes liberális nemzetállamok közt is számos eltérés mutatkozik, éppen sajátosságaik okán. Következésképpen az egyes kisebbségek sajátosságait kifejezésre juttató intézményes és eljárásbeli sajátosságaik kétségbevonása valamiféle nemzeti egyenlőségelv alapján magával vonja az egyes liberális nemzetállamok közti különbözőségek megkérdőjelezését is.

A legfőbb nemzeti jogban keverednek a fenti elemek, azaz hatékonyan csak akkor érvényesíthetők, ha a jogok hordozói mindegyikükkel bírnak, méghozzá az adott terület természetének megfelelően.

2. Jogaink

Az alábbi felsorolás a korábbiakból kiindulva nem törekszik minden nemzeti jelleggel bíró jog jellemzésére, egy véges sor összeállítását ugyanis nem tartjuk lehetségesnek. Ugyanakkor néhány, mindenekelőtt a nemzeti kisebbségek számára alapvető fontosságú területet veszünk számba.

a) Nyelvi jogok

Az első pillanatban erre a kérdésre adható a legegyszerűbb válasz. A nyelv kapcsolata az emberi jogokkal ugyanis nyilvánvaló. Ha átmenetileg eltekintünk a kapcsolat morális dimenzióinak vizsgálatától, akkor is leszögezhető, hogy nyelv nélkül az emberi jogok nagyobbik része procedurálisan sem volna realizálható. Például nélküle aligha élhetne az egyén a szólás vagy a sajtó szabadságával. Sőt a kapcsolat még mélyebb. A nyelv – mint az emberi öntudat lényegi eszköze – nyilvánvalóan alapvető eleme az ember személyiségének, racionális és morális mivoltának.

Ugyanakkor az az állítás is nyilvánvalóan helyes, hogy nem töltheti be ezt a szerepet minden nyelv mindegyik egyénnél. Az ember csak korlátozott számú nyelvet képes elsajátítani élete során. Az egyes egyének eltérő számút és eltérő szinten. Közismert tény, hogy melyik nyelvet képes potenciálisan a legmagasabb szinten elsajátítani és használni az ember. Nyilvánvalóan az anyanyelvét. Azt a nyelvet, amely segítségével először fogalmazza meg a világot maga körül, és vele együtt önmagát. Azt, amely révén megszületik öntudata.

A nyelvi jogok éppen erre a nyelvre irányulnak abból a felismerésből eredően, hogy az ember anyanyelve révén képes a legeredményesebben fejleszteni személyiségét, és anyanyelvéhez képest minden más nyelv kedvezőtlenebb feltételeket jelent számára.⁷

A nemzetállam azonban sajátosan szabályozza a nyelvhasználat módját. Eltérően a korai rendi államtól, élő nyelvet választ az állam nyelvéül.⁸ És ezzel összefüggésben más, az állam területén beszélt nyelveket pedig nem tesz az állam nyelvévé.

Az adott nyelv államnyelvként való bevezetése a nemzetállam kialakulásakor nyilvánvalóan a nemzetállamnak a nyelvvel szemben támasztott követelményei okán történt. Az adott nyelvet alkalmassá kellett tenni a modern állam és társadalom követelményeinek teljesítésére. Először is lehetőség szerint olyan regionális nyelvet kellett kiválasztani erre a célra, amelyet az ország minél több lakosa ért, tehát más regionális, a továbbiakban nyelvjárásoknak nevezett nyelveket beszélők számára is

aránylag közeli. Majd a kiválasztott nyelvet, nyelvjárást modernizálni kellett. E nélkül nem születhetett volna meg a modern közigazgatás, törvénykezés, a tudományos élet, a sajtó, a gazdasági élet, a modern oktatás, és nem válhatott volna több más terület (például a modern, nagy létszámú hadsereg) hatékony kommunikációs eszközévé. Ugyanakkor más nyelvek kirekesztése a nemzeti nyelv státusából megfosztotta őket ezektől a lehetőségektől, tehát nem válhattak a törvénykezés, a közigazgatás, a tudomány, a sajtó, a gazdasági élet, a modern oktatás nyelvévé. Számos esetben nem azért, mert használóik nem voltak képesek alkalmassá tenni minderre anyanyelvüket, illetve mert nem volt ilyen szándékuk, hanem azért, mert – noha mindkettő megvolt bennük – az állam nem engedte. Az állam akadályozta, sőt tiltotta anyanyelvük ilyen irányú fejlesztését, hatalmának erejével próbálta a hátrányba hozott nyelvet a nemzetté válás előtti szinten tartani. Ezzel kívánta előidézni, hogy nemzetté csak az állam által előírt nyelven lehessen válni, más nyelveken pedig a nemzet előtti sokkal fejletlenebb, tehát előnytelenebb állapotba kényszerüljön az egyén. Ha esetleg olyan egyének csoportja került az állam fennhatósága alá, akik nyelve már korábban eljutott a nemzetté válás szintjére, azok nyelvét az állam megkísérelte visszafejleszteni nemzeti szint előttiére. Az államnak e célból fel kell számolnia e nyelv használatának minél több, a fenti funkciókhoz kötődő területét.

Éppen ezért akkor, amikor a nemzeti kisebbségek nyelvi jogainak mértékét vizsgáljuk, aligha lehet nemzeti értelemben nyelvi jogoknak nevezni a jogot az adott, hivatalos nyelvnek nem minősített nyelv használatára a magánéletben, illetve nyilvánosan. Erre ugyanis a nemzetté válás előtti állapotban is joguk van az egyéneknek. Ezt biztosította például a „*ius gentium*”, de a középkori magyar állam is a városokat alapító betelepülők számára. Az anyanyelv nyilvános használatának joga a nemzetállamok korában csak a legdurvább diszkriminációt tiltja, nevezetesen annak büntetését, hogy az egyén az általa preferált nyelven beszélhessen azokkal az embertársaival, akikkel beszélni kíván akár otthon, akár nyilvános helyen. Ez azonban nem jelenti anyanyelvük használatának olyan jogi védelmét, amilyen szintre használói fejleszteni szeretnék és tudnák anyanyelvüket. Pontosabban nem jelenti anyanyelvük olyan szintű használatának jogát, amilyenre a nemzetállamban juthatnak az államinak minősített nyelvek.

A magánélet nyelvhasználati jogai nyilvánvalóan a nemzeti kisebbségek jogai közé tartoznak. Ám ha az adott kisebbségi nyelv nemzeti funkcióinak egyikét sem biztosítja az állam, a magánéletre korlátozott nyelvhasználati jogok révén mégis prezentálhatja a nyelv egyfajta jogvédelmét, védelmét a magánéletben, sőt akár a jogot az adott nyelv használatára nyilvános helyen. Ha pedig az állam hivatalos nyelvét semleges eszköznek minősíti, akkor érvelhet úgy, hogy az anyanyelv használatának ilyen szabadsága kielégíti a szólásszabadság követelményeit. Sőt akár tovább is bővítheti a nyelvhasználat engedélyezett körét anélkül, hogy a nemzetté válásnak az állam által kiválasztott nyelvhez kötését veszélyeztetné. Engedheti, hogy sajtótermékek jelenjenek meg az adott nyelven, rádió- és tévéadók sugározzanak. Érvelhet úgy, hogy ezzel megfelel a sajtószabadság követelményeinek.

A nemzeti nyelvi jogok azonban azt a jogot kell, hogy jelentsék az egyén számára, hogy anyanyelvét a nyelv nemzeti funkcióinak megfelelően használhassa. Tehát az állam intézményeinek nyelvévé, a tudomány, az oktatás, egyes kulturális intézmények, a szépirodalom, a sajtó, a gazdasági élet nyelvévé tegye. Ha nyelvét hasz-

nálhatja ugyan a magánéletben, és korlátozottan nyilvánosan is, az még nem jelenti a nyelvhasználat nemzeti jogait, hanem jelentős részben a nemzeté válás előtti nyelvhasználati állapotok konzerválását, illetve restaurálását.

Tove Skutnabb-Kangas megjegyzése, hogy képzeljük el, milyen lenne, ha senki se beszélne egy nyelvet sem,⁹ megvilágítja a probléma egyik jól ismert oldalát, nevezetesen azt, hogy a nyelv az emberek közti kapcsolatteremtés eszköze, nélküle elképzelhetetlen az emberi társadalom. Ugyanakkor a nyelvek egyike, az anyanyelv további funkcióval is bír, a kialakuló emberi egyéniség egyik meghatározó eleme. Méghozzá oly módon, állítja a szerző, hogy a folyamat már a gyermek megszületése előtt megkezdődik, mivel a beszéd ritmusát, hangjait már az anyaméhben érzékeli, és így tanulni is kezdi a gyermek, majd a tanulási folyamat a születés utáni első hónapokban folytatódik. A gyermek továbbá tanulja a verbális jelek értelmezését, például a mimika jelentéseit. Ugyanakkor ezek a jelek is jelentős kulturális sajátosságokkal bírnak. Mindezek együtt adják számára azt az eszköztárat, amely révén megfogalmazza önmaga identitását, kialakítja saját Én-tudatát.

Az anyanyelv rovására elsajátított második nyelv csak felszínes folyékonytságot eredményez, ami azt jelenti, hogy látszólag folyékonyan beszél ugyan az illető a nyelvet, ugyanakkor nagyobb erőfeszítést igényel tőle a második nyelv használata, ezért nehezebben oldja meg az összetett helyzeteket. Tehát logikusan következik belőle a személyiség problematikusabb fejlődése, mint az anyanyelven szerzett ismeretek esetében.

Ugyanakkor persze elsajátítható második nyelv, sőt elsajátíthatók további nyelvek is, ám az anyanyelvre építve. Ebben az esetben az egyén világosan tudja, melyik az anyanyelve, és melyik az újabb. Lehet akár két anyanyelve is, ám csak akkor, ha már családi környezetében használatos mindkét nyelv, és így mindkettő minden eleme a kezdetektől részévé válik személyiségfejlődésének.¹⁰

Az anyanyelv – mint az emberi személyiség része – nyilvánvalóan olyan elem, amelyik jogi tekintetben nemcsak besorolható, hanem be is sorolandó az emberi jogok közé. A fenti érv továbbiakkal is kiegészíthető kifejezetten az emberi jogok köréből, hiszen racionális lényként is anyanyelvén képes a legtöbbre az ember, ezen ébred rá a legtöbb új gondolatra, ezen a legkreatívabb, azaz szólásszabadságával is ezen a nyelven képes a leginkább élni. De ezen a nyelven fogalmazza meg a legpontosabban írott gondolatait is, így ezen a nyelven érheti el a sajtószabadság legmagasabb szintjét.

Mindez persze nem jelenti azt, hogy az anyanyelv az egyetlen eszköze a szólás és a sajtó szabadságának, hiszen a kultúrák közösségében, globalizálódó világunkban a pusztán anyanyelvi megszólalási képesség korlátozó elem is lehet. Ugyanakkor ez az a nyelv, amelyiken leggyakrabban és a legpontosabban gondolja át s fogalmazza meg álláspontját az egyén. Még ha ezt követően más nyelven közli is azt környezetével.

Továbbá felvethető az a kérdés, hogy beszélhetünk-e jogegyenlőségről az oktatásban az anyanyelvi oktatáshoz való jog hiányában. Jogegyenlőségnek nevezhető-e az az állapot, amelyben az állam egyes polgárainak anyanyelvét az iskolák oktatási nyelvvé teszi az oktatás minden szintjén, másokét pedig kizárja az oktatás nyelvei közül, avagy csak korlátozottan engedi az oktatás nyelvvé válni? Polgárai egyik cso-

portjának intézményesen lehetővé teszi a lehető legkönnyebb tanulási módot, másokat pedig hatalmi eszközeivel akadályoz ebben.

Ugyanezt a kérdést kell feltenni az állami befolyás alatt álló tudományos intézményrendszerrel kapcsolatban. Ha a tudományos intézmények nyelvét s ezzel az államban a tudomány nyelvét az egyik csoport anyanyelvét teszi az állam, más csoportokét pedig kizárja, illetve korlátozza, úgy az egyik csoport kárára befolyásolja a tudományos kutatások eredményességét. A felfedezések során olyannyira szükséges kreatív anyanyelvi tényezői csak az egyik csoport tagjai számára azonosak anyanyelvükkel. A másinál ez az intézményi életben belül egyáltalán nem vagy csak korlátozottan engedélyezett. Ebből következően a kutatások intézményes folytatása, a kutatócsoportok nyelve is az állam által megszabott. Továbbá az eredmények közzététele is az egyik nyelven történik, más nyelveken ez egyáltalán nem vagy csak korlátozott mértékben lehetséges. Vagyis azok, akiknek nem a többségi nyelv, nem az állam által előnyben részesített nyelv az anyanyelvük, hanem valamely másik, és érdeklődnek ezen eredmények iránt, túlnyomó részben csak az államilag preferált nyelven juthatnak hozzá olyan szerzők esetében is, akik saját anyanyelvükön is közzétennék eredményeiket, ha lehetséges volna.

Ugyanez mondható el a közigazgatás nyelvéről is. Ha a polgár ügyeit nem intézeti anyanyelvén, akkor minden elképzelhető kérdésben, ami állami ügyintézés igényel, azt a szakterminológiát kell használnia, s azon a nyelven kell érvényesíteni igényeit. S nemcsak az állam hivatalnokaival szemben kell képesnek lennie arra, hogy pontosan eljárjon ügyében, hanem olyan magánszemélyekkel és jogi személyekkel szemben is, akiknek, illetve akik képviselőinek anyanyelve a hivatalok nyelve.

Az illető anyanyelve ezzel az intézkedéssel teljesen vagy legalábbis részlegesen kizorul a hivatalos használatból, azaz nem használhatja hatékonyan ott, ahol az államhatalommal érintkezik, annak révén, avagy azzal szemben kívánja érvényesíteni akaratát. Ugyanakkor más polgárok élhetnek ezzel a lehetőséggel.

Teljes szigorúsággal érvényesül ez a szabály abban az esetben, ha állami hivatalban kíván állást vállalni az adott állampolgár. Olyan feltételek mellett verseng más jelentkezőkkel, amelyekben nemcsak azok anyanyelvén kommunikálva kell neki jobbnak lennie, hanem a saját anyanyelvének ismerete nemcsak feltételként nem szerepel, de előnyt sem jelent az állás betöltésénél. Érvényes ez a szabály azokon a helyeken is, ahol pedig jelentős számban élnek olyan polgárok, amelyek anyanyelve azonos a jelentkezőével.

Hasonló kérdés vehető fel a hivatalossá tett nyelv egyéb megjelenési formáival kapcsolatban is. Ilyen például a bíróságok előtti nyelvhasználat kérdése. Ezért állítható, hogy mind a hivatalok nyelvhasználat, mind pedig a bíróságok előtti nyelvhasználat felveti a szólásszabadság kérdését.¹¹ Abban az értelemben mindenképpen, hogy az állam polgára használhatja-e anyanyelvét az állami hivatalokkal szemben, avagy köteles-e az állam által megszabott nyelvet használni. Továbbá az állam által preferált nyelv hatással van a társadalmi élet számos területére, nyilvánvalóan előnyösebb helyzetbe hozva a hivatalosan is használható nyelvet a hivatal falain kívül is.

A modern államnak nyilvánvalóan szüksége van hivatalos nyelvre. A több hivatalos nyelvel szemben felvethető első ellenérv ezért úgy hangzik, hogy egy államnak nem lehet korlátlan számú hivatalos nyelve. Például annak okán szükséges leszögezni ezt a tényt, mert az adott állam polgárai anyanyelveinek száma magas lehet,

hiszen bevándorlók is polgárai lehetnek. A másik ellenérv úgy hangzik, hogy egy államnak csak egy hivatalos nyelve lehet. Az indoklások persze már változnak. Például ez a nyelv fejezi ki az állam szellemi egységét. Minden egyéb megoldás veszélyezteti az államot, hiszen megosztja a benne élőket. Ugyanakkor létezhetnek más válaszok is. Az egyik szerint egy államnak legfeljebb két hivatalos nyelve lehet.¹²

Az állítás mellett felsorakoztatott érvek szintén technikai jellegűek. Ugyanakkor az érv egyszerűen figyelmen kívül hagy olyan példákat, ahol kettőnél több hivatalos nyelv létezik, mint például Svájcban, s az állam működése számára ez nem jelent megoldhatatlan problémát. A különbségekre az igényjogok természete magyarázatul szolgálhat. Nevezetesen az állam képessége az adott jog biztosítására. Az első eset a bevándorlók esete. Náluk az állam nyilvánvalóan képtelen e jog biztosítására, ugyanakkor esetükben az egyik állam felcseréléséről van szó másokra.

A második az őshonos kisebbségekhez tartozók esete. Esetükben azonban nem elég e jog teljesítésének mértékéül az állam esetleges illetén köteletségét mértékül szabni. És ezt éppen a liberális demokrácia alapelvei alapján állíthatjuk. Ha az államok morális lényegét ugyanis nem konvenciókban, illetve hatalmi együttműködésben keressük, és nem is valamely, a természet törvényeihez hasonló determinatív törvényszerűség szükségszerűen érvényesülő következményének tartjuk, hanem polgárai akaratából eredő intézménynek, amely ennek okán szabadságukat és egyenlőségüket köteles biztosítani, akkor megkapjuk e köteletség szintjét. Ez pedig a polgároknak a képessége, hogy az állam alkotmányos intézményrendszere révén éljenek ebbéli lehetőségeikkel. Következésképpen a nyelvi jogok határaként is a polgárok, illetve az általuk alkotott csoportok képességei és adottságaik szabhatók azon túl, hogy az állam az intézményes lehetőséget biztosítja. Azaz az állam lehetőséget biztosít polgárainak anyanyelvük használatára intézményeiben. A polgárok élhetnek vele azon a színvonalon, amelyen biztosítani képesek az anyanyelv használatát. Következésképpen a hivatalos nyelv kérdésében nemcsak az a lehetőség létezik, hogy az állam egész területén bírjon hivatalos státussal egy nyelv, hanem ha nem beszélnek mindenütt, kisebb egységekben, például regionálisan is lehetséges ilyen státusa.¹³ Azaz létezhetnek regionálisan, az adott nyelvhasználati körön belül a hivatalos nyelvek sorába emelt nyelvek. Az elképzeléssel szemben felvethető, hogy nem eredményez nyelvi egyenlőséget, ugyanis a többek által beszélt nyelvek nagyobb súllyal lesznek jelen az adott állam hivatalos nyelvhasználatában, mint a kisebbek. Következésképpen a felfogás nem jelent jogegyenlőséget. A bíróság első része nyilvánvalóan igaz. Nyilvánvalóan lesznek különbségek a legnagyobb és a kisebb nyelvek használati szintje között az adott államban. Ám ezek a különbségek ebben az esetben nem az államhatalom korlátozásának következményei, nem az államhatalom döntéseinek eredményei, hanem annak a döntésnek, hogy hány egyén kívánja használni az adott nyelvet, hányan és milyen mértékben kívánják fejleszteni azt, és ők így milyen szinten képesek azt az állami intézmények nyelvévé tenni. Ezért e különbségek nemcsak más igényjogokkal vethetők össze, de a szabadságjogok eredményezte különbségekkel, beleértve a klasszikusnak nevezett emberi jogokat is. Például a szólás szabadsága sem jelenti egyben minden nézet azonos súlyát. Az egyes nézetek súlya függhet minőségüktől, azaz igazságtartalmuktól és kifejtésük színvonalától, de függhet társadalmi támogatottságuk mértékétől is. Ugyanakkor jelenti azt a lehetőséget, hogy az egyének éljenek ezzel a joggal azon a

szinten, amelyre képesek. Ugyanakkor nem kényszeríthetnek másokat, hogy az ő nézeteiket vallják, s ezt nem teheti az állam sem. Ez az elv vonatkoztatható a nyelv hivatalos használatára is. Az államnak az egyének által megfogalmazott igény megjelenése esetén lehetőséget kell biztosítania az intézményi változásokra, valamint a kialakított pozíciók elfoglalására, sőt adott esetben a szükséges szakértelem megszerzésére is. Ebben az esetben az adott nyelv hivatalos intézményesülésének mértéke attól függ, milyen mértékben képesek élni vele az adott nyelvet preferálók. Nyilvánvalóan más szinten intézményesül egy olyan nyelv, amelyet ötvenezer, s más szinten az olyan, amelyet ötszázezer ember beszél. Más szinten az a nyelv, melynek használói közös településeken, régiókban élnek, és más szinten az, melynek használói szórványban, egymástól aránylag nagyobb távolságban élnek.

Ám ezek a különbségek nem az államhatalom korlátozó intézkedéseiből fakadnak. Az ilyen helyzetben kialakult különbségek nem jelentik a jogok egyenlőtlenségének olyan mértékét, amelyet más hasonló jogainak megsértése nélkül csökkenthető volna, tehát anélkül, hogy másokat kényszerítene az állam az adott nyelv használatára. Azaz emberi jogi tekintetben általában véve nem beszélhetünk a jogok egyenlőtlenségéről.

Ugyanakkor persze létezhetnek kivételes helyzetek, amelyekben jogosult egyesek kivételes támogatása azon a szinten túl is, amely szint elérésére saját maguk képesek az állam által szabaddá tett intézmények keretei közt. Azaz adott esetekben jogos lehet a pozitív diszkrimináció iránti igény is. Ám ehhez további kritériumoknak kell teljesülniük.

A rendező elv tehát az állam alkotása. Az államot pedig polgárai alkotják, azaz a kisebbséghez tartozók is tagjai a „népnek”. Az állam intézményeinek kialakításához a polgárok egyetértő akarata is szükséges. Esetünkben például egy közép-európai állam meghirdethetne ugyan egy állást malájul beszélő hivatalnokok számára, ám aligha lenne elegendő és alkalmas jelentkező. Ugyanakkor egy demokratikus állam senkit sem kényszeríthet ilyen állás betöltésére s a hozzá szükséges ismeretek elsajátítására. Ugyanez lehet a helyzet az állam nemzetileg homogén területein is, ha csak hosszú folyamat eredményeképpen nem váltak elegendően alkalmassá az ilyen feladatok betöltésére. Ám nem ez a helyzet ott, ahol az adott nemzeti kisebbség tagjai élnek.

Hasonló probléma jelenik meg az államilag szabályozható feliratok nyelvének kérdésében. Ha az állam szabadon dönthet erről a kérdéstről, s a feliratok nyelve nem kötődik az adott helyen élők jogához, akkor nyilvánvalóan hátrányba hozza azokat az egyéneket, akiknek nem anyanyelve a feliratok nyelve. Van a hátrányba hozásnak egy finomabb megoldása is, nevezetesen az, hogy nem minden felirat jelenik meg csak a hivatalosnak minősített nyelven, egyesek megjelenhetnek kétnyelvűen is. Továbbá hogy a hivatalosnak nem minősített nyelven megjelenő feliratok kisebb táblán jelennek meg, esetükben kisebb betűket használnak, mint a hivatalos nyelven megjelenőknél, amint az például Szlovákiában történt, ezzel is jelezve, hogy itt másodrendű, tehát kisebb értékű nyelvről van szó, mint az állam által hivatalosnak minősített.

Olyan jogok esetében, mint az információszabadság, tehát esetünkben az információ közlésének a szabadsága a kisebbség nyelvén, valamint a közszolgálati médiumokhoz való hozzájutás joga, természetesen szintén az adott kisebbség nyelvén,

olyan jog, amely eredeztethető az egyén jogából, de nyilvánvalóan vannak közösségi dimenziói is, amelyek esetében az állam intézményeire is szükség van. Például belőle következik a közszolgálati médiákban való részesedés, illetve saját média kialakításának a joga.

De a fentiek alapján egyéni jogból következik a kisebbségi nyelv elismeréséhez való jog, illetve településnevek, utcanevek, valamint egyéb jelzések felállításához való jog, illetve egyéb jelzések kisebbségi nyelven történő feltüntetéséhez való jog. Az egyén ugyanis elvárhatja ezek érvényesítését, s megtalálhatók azok az eljárások, melyek révén szabadon ki is nyilváníthassa ezen elvárását. Mint ahogy például individualizálható a vallásszabadság kapcsán nemcsak a saját vallási szervezetek létesítésének joga, hanem a saját vallási intézmények létrehozásához való jog is.

b) Oktatási jogok

Az oktatás nyelvét illetően a hivatalos nyelv rendezőelvéből kiindulva rendezhető az anyanyelvi oktatás kérdésköre is. Az oktatás mind állami, mind pedig magániskolákban két kritériumhoz kötendő. Az első az anyanyelvi oktatás iránti igény, a második pedig az adott oktatási intézmény megfelelő színvonala.

Az államnak az igény megjelenése esetén lehetőséget kell biztosítania az anyanyelvi oktatásra minden szinten, amelyen a megfelelő, tehát az általánosan elfogadott színvonal biztosítható. Azaz magának az intézményes rendezésnek az egyén anyanyelvi oktatáshoz való jogából kell kiindulnia. Ez a jogot kell a lehető legszélesebb mértékben érvényesíthetővé tenni, annyira, amennyire képesek erre azok, akik élni kívánnak e jogukkal. Az ilyen oktatási intézmények szakmai kritériumait az állam szabja meg, s ezek általános mutatóinak nyilvánvalóan meg kell egyezniük a többi hasonló intézményével. Ha pedig akadnak olyan személyek, akik képesek ilyen oktatási intézmény létrehozására és működtetésére, valamint a szülők ezekbe kívánják írni gyermekeiket, illetve nagykorú diákok esetén ők szeretnének ezekbe járni, akkor az állam ezt köteles lehetővé tenni. Azaz állami iskolák esetén köteles hozzájárulni ezek létrehozásához ugyanúgy, mint más állami iskolák esetében, magániskolák esetében pedig nem tagadhatja meg a működés engedélyezését. Nem akadályozhatja sem megalakulásukat, sem pedig működésüket az oktatás nyelvére, illetve egyéb nemzeti vonatkozásaira való hivatkozással, hanem támogatni köteles azokat ugyanúgy, mint a nemzeti többség sajátosságait hordozó iskolákat.

Ugyanakkor az anyanyelvi oktatáshoz való jog nem ér véget az anyanyelven folyó oktatással. Vagyis az a jog, hogy a tanuló ilyen oktatási intézménybe járjon, egyben azt is magában foglalja, hogy az oktatás sajátos vonásokkal is bírjon, igazodva az adott kultúra sajátosságaihoz, még hozzá nemcsak tartalmilag, hanem pedagógiai-lag is. S ennek nem csupán olyan tipikusan kultúraspecifikus tárgyaknál van jelentősége, mint a történelem, illetve a művészeti tárgyak, amelyek nemzetiségi specifikumainak védelmét egyébként a nemzetközi kisebbségvédelmi dokumentumok immár le is szögezik, hanem bármelyik tárgy esetében. Azaz az anyanyelven folyó oktatás jogának ki kell egészülnie az adott kultúra egyes elemeinek szabad érvényesíthetőségével az oktatás minden területén. A fő kritériumnak a hatékonyságnak kell lennie, annak, hogy a tanulók minél könnyebben, minél magasabb szinten sajátítsák el az adott tárgyat. Az állam nem akadályozhatja, hogy e célból a többségi

kultúrától eltérő kultúrából használjanak fel elemeket a pedagógiai folyamatban, sőt azt segítenie kell.

Maga a probléma lényege nem pusztán az előnyben részesítés, hanem sokkal inkább a hátrányba helyezés. Nemcsak arról van szó, hogy az állam a lakosai által használt nyelvek közül valamelyiket inkább használja, mint másokat, hanem arról is, hogy egyes nyelveket kizár az államnyelvi státusból, sőt rosszabb esetben egyáltalán nem teszi lehetővé hivatalos használatukat, jobb esetben pedig csak korlátozottan, tehát az államnyelv használati kereteihez képest szűkebb keretek közt. És mindezt annak ellenére teszi az állam, hogy számos polgára igényelné, hogy anyanyelve hivatalos nyelvvé váljon. Ez az igény azonban nem jelenhet meg effektív módon, azaz nem ölthet olyan döntéshozatali kereteket, amelyek alkalmasak volnának az igény érvényesítéséhez. De nem kaphat olyan jogi státust sem, amely az állami intézményeknek köteleességévé tenné az ilyen igény kielégítését, függetlenül az igény hordozóinak hatalmi helyzetétől, azaz nem ismerhető el emberi jogként.

E jogokat két csoportba kell osztanunk. Az egyik az oktatás nyelvére vonatkozik, a másik pedig a tananyag tartalmára és az oktatás módszereire. Az oktatás nyelvének kérdése a nyelvi jogok közé sorolható, ugyanakkor lehetnek olyan vonatkozásai, amelyek a tananyaghoz is kapcsolják. A tananyaggal kapcsolatos jogokat azzal a kérdéssel világíthatjuk meg, hogy joga van-e a szülőnek elvárnia az iskolától, hogy gyermek a nemzetével kapcsolatos ismeretanyagot is oktassa, valamint hogy a nemzeti sajátosságokat is figyelembe vevő pedagógiai és didaktikai módszereket alkalmazzon az egyes tantárgyak oktatásánál. Továbbá az a kérdés is felvethető, hogy joga van-e a pedagógusnak ilyen tárgyak oktatására, illetve az egyes tárgyak ilyen módon való oktatására. Ha ugyanis nincsen joga, akkor a nemzetállam oktatásügyében nem jelent valamiféle semlegességet, hanem a tanulók nemzetiségétől eltérő nemzeti elvek preferálását a tananyag és az oktatás módszereinek megválasztásánál. Ezeket a tanulókat tehát az állam hátrányos helyzetbe hozza azokkal szemben, akik nemzeti sajátosságainak megfelel a tananyag és az oktatás módszere. Azaz egyes tanulókat olyan helyzetbe hoz az állam, amelyben saját lehetőségeikhez és képességeikhez képest gyengébb teljesítményre képesek, valamint nem teszi lehetővé, hogy a pedagógusok legjobb tudásuknak megfelelően alakíthassák és modernizálhassák a tananyagot és az oktatás módszereit. Ez az állapot pedig csak akkor indokolható, ha erkölcsi alapja nem a tanuló azon joga, hogy lehetőségeihez és képességeihez mértén a legjobb oktatásban részesüljön, valamint a pedagógus azon joga, hogy a legszínvonalasabb munkát végezzen hanem az állam joga, hogy a tanulót saját akaratának megfelelő oktatásban részesítse akár a tanuló képességeinek és lehetőségeinek rovására is. Ez az állapot azonban morálisan aligha indokolható.

A liberális nemzetállam is védekezhet úgy, hogy nem akadályozza magániskolák alapítását, illetve kutatási programok kivitelezését, azaz nem sérti az adott nemzeti kisebbség jogát a kisebbségi oktatáshoz, illetve nem korlátozza esetükben a kutatás szabadságát. Ám éppen ebben az érvelésben rejlik a különbségtevés lényege. Az állam az egyik csoport számára legfeljebb szabadságjogként kezeli az oktatás és a kutatás szabadságát, azaz olyan jogként, amelynek érvényesítését nem akadályozza az állam. Az egyén kutathat, ha akar, s aki igényel valamilyen kutatást, az finanszírozhatja azt. Alapíthat magániskolákat, ha van, aki finanszírozza. Ugyanakkor az államalkotó nemzet szempontjából a tudományos életet államilag támoga-

tandó területnek tekinti, amelynek eredményeire igényt támaszthat a nemzet minden tagja, s amelynek kivitelezését bizonyos feltételek teljesítése esetén igényelhetik a kutatók. Azaz a többség esetében az állam e jogokat vagy kollektív jogként, vagy individuális igényjogként kezeli. A kisebbség esetében pusztán nem akadályozza érvényesítésüket, a többség esetében viszont államilag támogatja. Ezért a kisebbségben élő polgárai előtt két lehetőség áll. Az első, hogy mintegy még egyszer adózva, saját maguk finanszírozzák intézményeiket, miközben rendes adójukból a többséget finanszírozza az állam, azaz kettős terhet vállalnak. A másik pedig, hogy feladják igényüket a kisebbségi intézmények iránt, s a többség intézményeinek elvárásaihoz igazodnak. A második lehetőség az asszimiláció. Egyenrangú megoldásra nem ad módot a liberális nemzetállam jogi érvelése. Ez az érv a valóságban nem jelenti a polgárok jogegyenlőségét. Az azonban, hogy az adott ország polgáraiként a polgárok egyenlőségének nevében igényelhetik, hogy intézményeik helyet kapjanak az állam intézmény- és támogatási rendszerében, egyenrangúságuk alapja, hiszen feltétele esélyegyenlőségüknek.

c) A tudomány és a kulturális intézmények

A kérdés az, hogy igényelheti-e az állam polgára, hogy állama méltányosan támogassa nemzeti sajátosságainak tudományos vizsgálatát, illetve igényelheti-e a kutató, hogy a többségtől eltérő nemzeti sajátosságokkal bíró polgárok életének kutatásához az állam méltányos feltételeket teremtsen. Ha ezt nem teszi, akkor polgárai egy részét elzárja a fejlődéshez szükséges kutatási eredményektől, míg másokat nem. Azaz a tudomány – mint a modern társadalom egyik elengedhetetlen attribútuma – egyenlőtlen feltételek mellett válik hozzáférhetővé és művelhetővé az állam egyes polgárai és e polgárok egyes csoportjai számára, hiszen Gellner kapcsán a magas kultúra és a nacionalizmus kapcsolata nyilvánvaló. Továbbá a tudomány egyben a múlt vizsgálatának eszköze is, tehát az adott nemzeti csoport adottságainak, örökségének vizsgálatához, értékeléséhez is elengedhetetlen. Ennek jelentőségét pedig a primumordializmus–modernizmus-vita igazolta.

Ám a nemzetállam nemcsak a kutatások eredményeit hasznosítani kívánók, hanem a kutatók egy része számára sem teremti meg a kutatás egyenlő feltételeit azon az alapon, hogy azok nem felelnek meg az állam nemzeti jellegének és kutatási céljainak, míg mások számára megteremti azt. Ezt az egyenlőtleniséget nyilvánvalóan nem ellensúlyozza a tudományos kutatás pusztán szabadságjogként történő garntálása az állam által, még ha a kérdés szabadságjogként ebben az esetben is feltétele az esélyegyenlőség megteremtésének. Államilag fenntartott, illetve időszakonként finanszírozott intézmények és programok hiánya ugyanis nyilvánvalóan a hátrány halmozódásával jár azokkal szemben, akiket támogat az állam. Azaz a többséghez hasonlóan az állam által fenntartott, illetve támogatott tudományos intézmények és kutatási programok igénylése és méltányos fejlesztése egyik fontos eleme azoknak a jogoknak, amelyeket a közösség támaszt, kifejezve az egyének ilyen igényét.

Hasonló a helyzet a művészetek, a közművelődés terén, illetve a kulturális élet más területein is. Az állam eltűrheti színházak, könyvtárak és egyéb intézmények alapítását anélkül, hogy támogatná, illetve méltányosan támogatná azokat. Például eldöntheti, hogy mely nyelvre szinkronizált, illetve mely nyelven feliratozott filmeket támogat, avagy nem támogat nyilvánvaló egyenlőtleniségeket teremtve.

d) A nemzeti szerveződés

Ebben az esetben is állíthatja az állam, hogy nem sérti az egyesülési szabadságot, hiszen nem tiltja be a nemzetiségi szervezeteket. Az egyesülési jog története nem az államon belüli nemzeti törésvonalak mentén alakult, hanem más társadalmi konfliktusok mentén.¹⁴ Ugyanakkor az állam és mögötte a politikai közösség más-képpen is viselkedhet. Megteheti, hogy a nemzetileg preferáltakkal szemben kevésbé vagy pedig egyáltalán nem támogatja őket. Például az állam által meghirdetett pályázatokból e szervezetek nem részesülnek, az állami konzultatív testületekbe nem kapnak meghívást, egyszerűen az állam az ilyen szervezeteket nem tekinti partnerének, míg a nemzetileg is megfelelőket igen. Vagyis az állam engedélyezheti nemzetiségi rendezvények szervezését, nemzetiségi egyletek, társaságok, sőt akár politikai szervezetek alapítását és működtetését. És állíthatja, hogy megfelel a gyűlekezési, valamint az egyesülési szabadság követelményeinek. Ugyanakkor ez az állapot nem védi hatékonyan az egyén nemzeti sajátosságait azzal az állammal szemben, amelyik a saját maga által megfelelően nemzetinek minősített intézményeket nemcsak eltűri, de támogatja is.

Ennek kapcsán külön említést érdemel az a jog, hogy olyan politikai szervezeteket alapítsanak az adott ország polgárai, amelyek révén nemzeti sajátosságaikat kívánják érvényesíteni, s ezek révén kapcsolódjanak be az ország politikai életébe. Itt jegyezzük meg, hogy maga Mill ennek az elvnek az érvényesítését nem tudja elképzelni. A politikai verseny többségi alapú eldöntése ugyanakkor állandó nemzeti alapú törésvonalakat eredményez az adott ország választói rétegében, és ezért pártrendszere is ezen a törésvonal mentén szerveződik.¹⁵ A nemzeti forradalom egy nemzethez kötése ezzel a következménnyel járhat a többségi politikai döntéshozatal eredményeképpen a nemzeti politikai szerveződés engedélyezése esetén is.

A politikai pluralizmus intoleranciát teremtő elemei¹⁶ az eltérő nemzeti identitású személyeket is elválaszthatják egymástól, nemzeti előítéleteket teremtve, amelyek tovább szilárdítják a politikai törésvonal nemzeti jellegét. Azaz maga a politikai szerveződés szabadsága a politikai döntéshozatalban történő effektív részvétel nélkül nem eredményezi az adott kisebbségben lévő csoport nemzeti értékeinek elégséges képviselését.

Ezért a fenti és nem csak a fenti esetekben megfogalmazható ezeknek a területeknek igényjogként való megjelenítése, legalább olyan feltételek mellett, mint amilyenek mellett a többség intézményei részesülnek állami támogatásban. Az is nyilvánvaló, hogy igényjogként történő megjelenésük az esetek jelentős részében e jogok közösségi vonatkozásaival is együtt jár.¹⁷

Ehhez azonban még egy megjegyzést kell fűzni. Nevezetesen a politikai többség nemzetet meghatározó hatalmának potenciális kiterjedése mindazokra a területekre, amelyeket maga nem tart nemzetinek, a liberális nemzetállam erkölcsi szabályain való túllépés lehetőségét is megteremti, méghozzá a liberális nemzetállam jogi feltételei közt. Az állam ugyanis nemcsak azon polgárai által alapított intézményeket zárhatja ki az államilag támogatottak köréből, illetve hozhatja a többenél hátrányosabb helyzetbe, hanem a többségi hatalom elvének érvényesítésével megteheti ezt azokkal is, akiket maga minősít nemzetietlennek, függetlenül az érintettek álláspontjától. Azaz megteheti ezt a politikai kisebbséggel, különféle kulturális vallási és egyéb kisebbséggel.

Mint hogy az állam nemzetileg nem semleges, nemzeti kisebbségeivel megteheti, hogy más nyelvet kényszerít rájuk a hivatalos életben, az oktatásban, s nem azt az ismeretanyagot közvetíti feléjük az oktatásban, amely saját nemzeti hovatartozásukból fakad, más nemzeti eseményeket tesz állami ünnepekké, más nyelv dominálja a közéletet, és az állam teljes szimbolikájával azt sugározza, hogy más nemzet állama. Az állam ebben az esetben is azt a követelményt támasztja az egyénnel szemben, hogy a nemzeti lét teljességét csak az általa kijelölt úton haladva érheti el. Ha nem ezt választja, akkor vagy nem érhet el a nemzetivé válás szintjére, s meg kell maradnia a nemzeti előtti szint törzsi, nemzetségi, esetleg rendi társadalmának kulturális és hatalmi viszonyai közt, vagy ha más nemzet révén érte el a nemzeti szintet, akkor a magánéletre, illetve esetleg a közélet néhány területére visszazsorzítva élhet személyiségének ezekkel a vonásaival.

Nemzetietlennek minősített politikai kisebbségeire pedig a helyesnek tartott nemzetfelfogást kényszerítheti rá a rendelkezésére álló hatalmi eszközökkel, a kultúrpolitikától kezdve az oktatásügyön és a támogatáspolitikai különféle szféráin keresztül az egyes állami pozíciók elfoglalásáig. Az egyén az úgymond teljes nemzeti létet ebben az esetben is csak az állam által kijelölt úton haladva érheti el.

Ugyanakkor létezhet más megoldás is. Nevezetesen az, hogy az egyénnek joga van felhasználnia az állam kereteit nemzeti jogai érvényesítésére. Ekkor válik az állam nemzeti értelemben véve is saját államává, olyan kooperatív vállalkozássá, amelyben az állam szabály- és intézményrendszerében teret ad az egyének illetően sajátosságainak is. Akkor is, ha az többféle nemzeti identitáshoz kötődik. Azaz joga a politikai életben való részvételhez nem lesz korlátozottabb azokénál, akik e jogukat nemzeti sajátosságaik fejlesztésére is használhatják. Ehhez azonban olyan intézményrendszer szükséges, amelyik ezt ténylegesen lehetővé teszi. Az effektív részvételnek számos intézményes módja van, és ilyen jogigény nyilvánvalóan támasztató. A legismertebbek a különféle önkormányzatok, autonómiák. Persze itt meg kell jegyezni, hogy olyan megoldások is lehetségesek, amelyeknek nincsen közvetlen jogi vonatkozásuk, és az adott körülmények közt mégis megfelelők. Ilyen például az a finnországi gyakorlat, hogy a svéd kisebbség pártja rendszeresen tagja az ország kormányának. Ez a törekvés persze más országokban is megjelenik.

Ugyanakkor a korlátozásmentes nemzeti politikai verseny azzal a következménnyel is járhat, hogy az így kialakuló pozícióikat nemzeti alapon állandósító szervezetek vezetői a kisebbségek körében is egyfajta oligarchiákká szilárdulnak, kirekesztve saját nemzeti csoportjuk más tagjait a hatalmi pozíciókból. A politikai, illetve társadalmi pluralizmus garanciái tehát akkor is szükségesek az egyes nemzeti csoportokon belül, ha az adott csoport kisebbséget alkot a társadalom egészében. Amint jeleztük, a többségi csoporton belüli többség is marginalizálhatja nemzeti érvekkel saját politikai kisebbségét ilyen garanciák hiányában. De megteheti ezt az adott nemzeti kisebbség vezetőinek egy csoportja is, vagyis a nemzeti pluralizmus garanciáira az adott nemzeti csoporton belül is szükség van.

e) A kollektív nemzeti tisztelet elve

A nemzeti kisebbségek jogai kapcsán az állam kötelességeit emlegetve rendszeresen meg szokás állni a jogok lehető legszélesebbre tárásánál anélkül, hogy a nemzeti identitás lélektani összetevői is helyet kapnának az igényelhető jogok között,

noha a nacionalizmus is rendelkezik lélektani összetevőkkel, s ezen összetevőknek is vannak morális dimenziói, éppen ezért morális vita tárgyává tehetők, és politikai dimenziói is alávethetők morális értékelésnek. Ezért igényeket támaszthatunk az állammal szemben ebben a kérdésben is. Nevezzük ezt a területet a kollektív nemzeti tisztelet elvének.

Arról van szó, hogy minden egyéni és csoportjog megadása esetén sem biztos, hogy az adott nemzeti csoport tagjai „otthon érzik” magukat az adott állam keretei közt. A probléma egyik lényeges elemét már Lord Acton felveti, amikor a nemzeti elnyomást többek között úgy jellemzi, hogy „semmibe veszik” a másik nemzetet.¹⁸ Lichtenberg szerint például Margalit és Raz az államban a csoport kultúrájának és önérzetének védelmezőjét látják. Ezt nevezik ők önrendelkezésnek.¹⁹ Brian Walker pedig a nemzeti szimbólumokról, ünnepekről hozott állami döntést ugyanabba a kategóriába sorolja, mint a hivatalos nyelv kérdését. Ezek szerinte az etnikai hegemonia modelljéhez kapcsolódnak.²⁰

A kollektív nemzeti tisztelet igényével szemben felvethető, hogy ez nem jogi kérdés, ezt nem kell törvények által rendeznie az államnak. Ám mégis ezt teszi, és tennie is kell. Az állam, minthogy lélektani vonatkozásai is vannak, szimbólumokat, ünnepeket választ magának. Nemzetállamként ezeket javarészt jelentős nemzeti eseményekhez, személyiségekhez köti, és törvény által szabályozza, biztosítva polgárai számára a jogot az ünnepek megünneplésére, a szimbólumok használatára. Sőt bizonyos helyzetekben kötelezi is őket erre. Ugyanakkor az állam szimbólumrendszerébe nyilvánvalóan belefoglalhatók különféle nemzetiségű polgárainak értékes nemzeti teljesítményei és jelképei is. Lehetséges ezek közös, illetve kölcsönös ünneplése, tisztelete, használata. Tiszteletük az ember már taglalt morális képessége okán akkor is lehetséges, ha adott esetben egyikük-másikuk az egymás ellen vívott nemzeti küzdelemre is emlékeztet, minthogy az adott esemény a kor fejlődésirányainak fényében ellentmondásos volt. Az ellentmondásosság felismerése nem vonja kétségbe az adott esemény, cselekedet pozitív elemeit, sőt éppen ez teszi alkalmatlanná a jelenkori „ellentmondások” historizáló alátámasztására.

Mindezekre nemcsak annak az egyénnek van szüksége, aki a többségi nemzethez tartozik államán belül, hanem annak is, aki kisebbségben él. Vagyis nem szükséges a morális indoklás alapjául szolgáló társadalmi egységet elválasztani az egésztől, az egyén nemzeti kisebbségi jogainak alapját elválasztani az egyén nemzeti jogainak alapjától, mivel lényegében ugyanarról a jogról van szó. Következésképpen az egyén helyzete államában lehet más és más attól függően, hogy a nemzeti többséghez vagy a kisebbséghez tartozik-e. Ám hivatkozása nemzeti jogainak tiszteletére ugyanabból a forrásból ered. Abból az emberi igényből, hogy szabadon használhassa azokat az ismereteket és tapasztalatokat, amelyeket kultúrájának nemzeti és a nemzetté válás előtti szakaszai halmoztak fel, valamint hogy mindezt szabadon tehesse a társadalomfejlődés nemzeti szintjén. Az állam pedig rendelkezik azokkal a lehetőségekkel, amelyekkel biztosíthatja az egyén nemzeti szabadságát abban az esetben is, ha az adott egyén másokkal együtt olyan csoportot kíván alkotni, amelyik tagjai az állam polgárainak összességén belül nemzeti sajátosságuk tekintetében számbelileg kisebbségben vannak.

Ugyanakkor ahhoz, hogy jelentősebb előrelépés történjen e probléma megoldásában, az adott csoportot alkotók sajátosságainak kell a megoldási kísérletek kiin-

dulási alapjául szolgálja. Például elmaradottságuk esetén csak maguk zárkozhatnak fel a fejlettebb többséghez, más nem teheti ezt meg helyettük, még az állam sem. Az állam ebben legfeljebb segíthet, és a segítség adott helyzetben kötelességévé is tehető, ám nem helyettesítheti azoknak a szándékát, akik szeretnék ledolgozni hátrányukat. Ugyanakkor ez a szándék az esetek jelentős részében hasonlást is jelenthet. Nem jelenti azonban szükségszerűen korábbi sajátosságaik teljes feladását, de jelentheti azok átalakítását, modernizálását. Éppen ezért nem kell együtt járnia identitásuk megszűnésével sem.

A nemzeti jogok alapjának ezért mindenképpen a jogokat igénylő személyeknek kell lenniük. Ha ugyanis csak a közösség e jogok hordozója, akkor mindenképp azt a szervet kell megadni, amelyik az adott közösség jogainak hordozója. Ha a nemzeti sajátosságokkal rendelkező közösség e jog kizárólagos letéteményese, akkor ez azt jelenti, hogy a jogigény meghatározó elemeit, a nemzeti sajátosságok körét a közösség szervei maguk határozhatják meg. Maga a közösség azonban bármilyen szerkezetű lehet, vagyis ilyen joggal rendelkezhetnek az antidemokratikus nemzeti jellemvonásokkal bíró csoportok is, amelyek eme beállítottságukat a más álláspontot képviselők hangjának elfojtására használják saját csoportjukon belül, azaz a csoporthoz telepített jogokat az egyéni jogok korlátozására használják fel csoportjukban.

Ugyanakkor természetesen nem lehet azzal érvelni, hogy ha az adott csoport nem teljesíti a demokrácia bizonyos feltételrendszerét, akkor nem illetik meg őket a nyelvi jogok. Ezzel ugyanis hasonló eredményre jutunk, mint az első esetben, amikor is minden csoporthoz hozzárendeltük e jogokat. Ebben az esetben még azoktól az egyénektől is megvonjuk e jogokat, akik nem sértik mások hasonló jogait, akik nem tartoznak az elnyomó hatalom gyakorlói közé.

A nemzetiségi jogok egyenlősége emberi jogi megközelítésben tehát abban rejlik, hogy az eltérő nemzetiségűek szabadon ápolhatják és fejleszthetik nemzeti sajátosságaikat. E szabadságot nemcsak saját nemzeti jogaink, hanem mások nemzetiségi jogai is jelentik. Ugyanakkor még egy korlátozásra szükség van, arra, hogy csak olyan nemzeti sajátosságok jelenthetnek korlátokat, melyek nem állnak ellentétben az emberi jogokkal, azaz például mások diszkriminációjának, társadalmi ki-rekesztésének, elnyomásának, elpusztításának nemzeti ideológiájú hagyományai, illetve eszméi nem jelenthetik azt a korlátot, amely mögé kell húzódnia az egyik félnek, mivel nemzeti jellegzetességnek minősülnek. Akkor ugyanis kölcsönösen el kellene fogadnunk az egymás kölcsönös elnyomására, sőt kiirtására irányuló nemzeti ideológiájú szándékok jogosságát, ami feloldhatatlan logikai ellentmondásba sodorná a rendszert.

Jegyzetek

1. A liberális demokráciák vonatkozásában ezt a jelenséget írja le Robert Paul Wolff: *The Poverty of Liberalism* című művében (Boston, Beacon Press, 1968).
2. Például Elie Kedourie és Anthony Giddens is szükségesnek tartják a nemzetállam ideológiai egységét.
3. Halmi Gábor–Tóth Gábor Attila: Az emberi jogok eredete. In: Halmi Gábor–Tóth Gábor Attila (szerk.): *Emberi jogok*. Budapest, Osiris Kiadó, 2003, 50. p.

4. Uo.
5. Ronald Dworkin álláspontját az emberi méltóság és az egyenlőség társadalmi feltételeinek kapcsolatáról lásd Ronald Dworkin: Vegyük komolyan a jogokat. In: Houranszki Ferenc (szerk.): *Modern politikai filozófia*. Budapest, Osiris Kiadó–Láthatatlan Kollégium, 1998, 71–74. p. vagy Ronald Dworkin: *A Matter of Principle*. Oxford, Clarendon Press, 1986, 190–213. p.
6. Joel Feinberg: *Társadalomfilozófia*. Budapest, Osiris Kiadó, 1999, 87. p.
7. Lásd Tove Skutnabb-Kangas: *Menšina, jazyk a rasizmus*. Bratislava, Kalligram, 2000, 286–287. p.
8. Lásd Anderson: *Imagined Communities*. 67–82. p.
9. Skutnabb-Kangas: i. m. 9. p.
10. Uo. 204–205. p.
11. Ferdinand de Varennes: *Language, Minorities and Himan Rights*. Hague–Boston–London, Martinus Nishof Publishers, 1996, 42–43. p.
12. Lásd Brian Walker: Plural Cultures, Contested Territories: A Critique of Kymlicka. *Canadian Journal of Political Science*, Vol. XXX, No. 2, June, 1997, 228. p.
13. A nyelvi zónák kérdésével foglalkozik a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája kapcsán Kovács Péter: *A nemzetközi jog és kisebbségvédelem* című művében (Budapest, Osiris Kiadó, 1996, 64–67. p.).
14. Ez jól látható Halmi Gábor: *Az egyesülés szabadsága* című művében (Budapest, Atlantisz Kiadó, 1990).
15. Martin Seymour Lipset és Stein Rokan ezzel nem számoltak a politikai törésvonalak elméletének megfogalmazásakor, jóllehet az első forradalmat nemzetinek minősítik. Lásd Seymour Martin Lipset and Stein Rokan: *Cleavage Structures, Party Systems and Voter Alignments*. In: Peter Mair (ed.): *The West European Party System*. Oxford, Oxford University Press, 1990, 99–101. p.
16. A pluralizmus és intolerancia lehetséges kapcsolatát Joseph Raz kiválóan jellemzi. Raz megoldása is az emberi szabadság autonómiára épülő doktrínán nyugszik. Lásd Joseph Raz: *Szabadság és autonómia*. In: Houranszki Ferenc (szerk.): *Modern politikai filozófia*. Budapest, Osiris Kiadó–Láthatatlan Kollégium, 1998, 95–115. p.
17. A kollektív jogoknak arról az értelmezéséről, hogy azt az adott közösség tagjai együttesen gyakorolják, lásd Kovács Péter: *Nemzetközi jog és kisebbségvédelem*. Budapest, Osiris Kiadó, 1996, 173–176. p.
18. Lord Acton: *Nacionalizmus*. In: *Az angolszász liberalizmus klasszikusai*. I. köt. Budapest, Atlantisz, 1991.
19. Ha Lichtenberg gondolatmenetét követjük, két praktikus probléma fakad a fentiekből. Az egyik, hogy a Föld összes területe immár foglalt, s az elszakadás, új állam alakítása komplex probléma, melynek több dimenziója van. A másik, hogy a nemzeti terület lakosai közt lesznek más nemzetiségűek. Ezért szerinte az államnak biztosítékokat kell adnia e kis nemzetek számára. Lichtenberg itt a kultúrára összpontosít. Ugyanakkor Lichtenberg látásmódjához feltétlenül hozzá kell tenni, hogy az önértzet kérdése nem kevésbé fontos. Nem elég a kulturális szabadság, tiszteletre is szüksége van az adott csoportot alkotóknak mind saját maguk, mind pedig csoportjuk vonatkozásában. Méghozzá az állam eszközei révén is.
20. Brian Walker: Plural Cultures, Contested Territories: A Critique of Kymlicka. *Canadian Journal of Political Science*, Vol. XXX, No. 2 (June 1997) 211–234. p.

LÁSZLÓ ÖLLŐS

THE RIGHTS ÉS AND THE PRINCIPLE OF EQUAL OPPORTUNITIES

The study examines whether it is possible to interpret national rights from the point of view of human rights. This results the rights of minorities, in other words, the rights of national minorities, the rights of the given national groups, tha is the minorities within the majority and minority, i.e. the rights of those who have different viewpoints than the majority on certain national issues. The study offers a solution, by which not just the rights of national minorities, but also the national rights of individuals can be considered as human rights. Consequently, every individual has the right to exercise his national rights regardless of the fact whether he reckons himself among the national majority or national minority within the given country. The country is obligatory to ensure the right for freedom and all the rights that belong to demand rights. In this case the principle that the object of human rights is also the one who stands against them is effective. The study's conclusion follows Kant's tradition. It predicts that the range of human moral abilities, thanks to which the individual is able to recognize and judge other people's abilities different than his, and he wants to prove that with this his ability he can live in connection with national characteristics, even in the world of politics.